

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА ТА БАГАЖУ
GENERAL DESCRIPTION
CONTRACT OF CARRIAGE OF PASSENGERS AND BAGGAGE**

Сумкін С.О.,
*здобувач кафедри цивільного права
Запорізького національного університету*

Досліджено нормативне визначення договору перевезення пасажирів та багажу за Цивільним кодексом України, визначення, дані в транспортних статутах та кодексах, підзаконних нормативно-правових актах, встановлена специфіка правовідносин з перевезення пасажирів та багажу, визначені особливості їх правового регулювання. Автор зосередив увагу на необхідності розмежування категорій загального (узагальненого підходу до розуміння сутності перевезень пасажирів та їх правового регулювання на рівні Цивільного кодексу України, в тому числі на рівні конструкції договору перевезення пасажирів та багажу) та окремого чи спеціального (врахування особливостей перевезень пасажирів різними видами транспорту, де технічні та технологічні властивості їх впливають на умови договорів, а відтак, породжують існування групи «підвидів» договорів перевезення пасажирів). Автором проаналізовано нормативно-правові акти та праці науковців в досліджуваній сфері, висловлені зауваження та позиції з проблемних та дискусійних питань. Підтримана позиція щодо необхідності чіткого визначення предмету договору, основу якого складає транспортна послуга, яка має відповідати (окрім умови переміщення особи у просторі) критеріям безпеки, своєчасності та комфортності.

Ключові слова: договір перевезення пасажирів та багажу, предмет договору, істотні умови договору, пасажир, безпека, транспорт.

Исследовано нормативное определение договора перевозки пассажира и багажа по Гражданскому кодексу Украины, определения, данные в транспортных уставах и кодексах, подзаконных нормативно-правовых актах, установлена специфика правоотношений по перевозке пассажира и багажа, определены особенности их правового регулирования. Автор сосредоточил внимание на необходимости разграничения категорий общего (обобщенного подхода к пониманию сущности перевозок пассажиров и их правового регулирования на уровне Гражданского кодекса Украины, в том числе на уровне конструкции договора перевозки пассажира и багажа) и отдельного или специального (учет особенностей перевозок пассажиров различными видами транспорта, где технические и технологические их свойства влияют на условия договоров, а следовательно, порождают существование группы «подвидов» договоров перевозки пассажиров). Автором проанализированы нормативно-правовые акты и труды ученых в исследуемой сфере; высказаны замечания и позиции по проблемным и дискуссионным вопросам. Поддержана позиция о необходимости четкого определения предмета договора, основу которого составляет транспортная услуга, которая должна соответствовать (кроме условия перемещения лица в пространстве) критериям безопасности, своевременности и комфортности.

Ключевые слова: договор перевозки пассажира и багажа, предмет договора, существенные условия договора, пассажир, безопасность, транспорт.

Abstract-normative definition of passenger transportation contract and luggage under the Civil Code of Ukraine, the definition given in the transport charters and codes, sub-legal acts, established the specificity of legal relations on the carriage of passengers and baggage, determined by the characteristics of their legal regulation. The author focused on the need to separate categories of general (generalized approach to understanding the essence of passengers and their legal regulation at the level of the Civil Code of Ukraine, including at the level of the construction of the passenger and luggage carriage contract) and a separate or special (accounting features of transportation of passengers by different modes of transport where technical and technological properties of their impact on the contract terms, and thus produce the existence of the "subspecies" contracts of carriage of passengers). The author analyzes the regulations and the works of scientists in the study area; comments and positions on issues of concern and discussion. Supported the position of the need to clearly define the subject of the contract, which is based on transport services, which should correspond (except for conditions move the person in space) safety criteria, timeliness and comfort.

Key words: agreement of the passenger and baggage, subject of the contract, essential terms of the contract, passenger, security and transport.

Постановка проблеми. Переорієнтація цивільного права на приватність зумовлює необхідність переосмислення більшості договірних конструкцій, особливо тих, які відносяться до сфери споживчих, спрямованих на задоволення потреб та інтересів фізичних осіб. Це потребує дослідження сутності самих правовідносин та правової природи, сутності відповідних договорів, які є засобами саморегулювання відносин.

Традиційно сфера перевезень є сферою інтересу вузького кола цивілістів. Дослідження особливостей правового регулювання перевезень зумовлено необхідністю дослідження сутності різних видів правовідносин з перевезення. Складність дослідження зумовлена тією особливістю, що існують істотні відмінності в сутності перевезень пасажирів, багажу та вантажів. Ускладнюються вони властивостями

ми того чи іншого виду транспорту, який має свої технічні характеристики, технологічні властивості, що зумовлює необхідність відповідного правового регулювання. Отже, варіативність правовідносин з перевезення зумовлює необхідність дослідження особливостей того чи іншого виду перевезення.

Стан дослідження. В Україні з часів проголошення незалежності вченими було здійснено ряд досліджень, які започаткували формування транспортного права. Серед них варто зазначити В.В.Луць, О.В. Дзеру, Є.Д. Стрельцову, І.А. Діковську, Г.В. Самойленко, І.О. Безлюдько, Л.Я. Свистун, Т.О. Колянковську, О.М. Нечипуренко, А.В. Волкову.

Однак аналіз проведених і проваджуваних досліджень свідчить про відсутність системного дослідження, єдиного підходу в розумінні сутності різних видів перевезень і особливостей їх правового регулювання.

Принаймні наукові підходи до проведення досліджень дають підстави стверджувати, що має бути ієрархія загального, окремого та особливого. Відтак, варто виокремити загальні вимоги, яким має задовольняти перевезення вантажів, перевезення пасажирів, та окремо особливості, властиві перевезенням їх окремими видами транспорту.

Так, наприклад, пасажир при перевезенні його на таксі має право вимагати зупинки у будь-якому місці, не забороненому Правилами дорожнього руху, при перевезенні автобусом – лише в місці зупинки чи зупинки «на вимогу», при перевезенні залізничним транспортом – в місці зупинки (залізничній станції), яка передбачена даним маршрутом; при перевезенні авіаційним транспортом – не вправі вимагати зупинки (оскільки це технічно неможливо).

Мета дослідження. Автор ставить на меті проаналізувати нормативно-правові акти та праці науковців в досліджуваній сфері, висловлені авторські зауваження та позиції з проблемних та дискусійних питань та виробити власну позицію щодо характеристики договору перевезення пасажирів та багажу.

Виклад основного матеріалу. Складність правовідносин з перевезення зумовлює необхідність використання полісистемного підходу до їх правового регулювання (як загального явища), окремих видів та підвидів в залежності від виду транспорту, за допомогою якого здійснюється перевезення.

Серед регуляторів правовідносин з перевезення пасажирів визначальну роль відіграють закон і договір. У своєму дисертаційному дослідженні О.М. Нечипуренко дійшов висновку про визначальну роль договору в регулюванні цивільних правовідносин загалом і правовідносин з перевезення пасажирів зокрема. У той же час закон і договір є взаємопов'язаною системою механізму правового регулювання [1, с. 36].

Це є рівнем «загального» регулювання. На рівні «окремого» варто виділяти в межах типу договорів перевезення, відмінних від інших типів договорів, окремі види та підвиди договорів перевезення, про що зазначає Г.В. Самойленко [2, с. 425]. Причому основним критерієм віднесення того чи іншого дого-

вору до певного типу, на його думку, слугує предмет договору. І хоч в Главі 64 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) договір перевезення пасажирів визначено окремою договірною конструкцією, осмислення та становлення її ще триває [3, с. 217].

У своєму дослідженні О.М. Нечипуренко зазначив, що положення щодо формальної визначеності ролі договорів у регулюванні цивільно-правових відносин є загальними, тобто такими, які поширюються і на конкретні правовідносини, у тому числі й у сфері надання послуг фактичного характеру, а також перевезення пасажирів різними видами транспорту [1, с. 36] (їх прийнято називати підвидами договору перевезення пасажирів, оскільки вони мають особливості здійснення перевезень, зумовлені технологічними властивостями видів транспорту, що віднаходить прояв в закріпленні механізмів їх правового регулювання на рівні транспортних статутів та кодексів, та правил надання послуг пасажирських перевезень чи правил перевезень пасажирів окремими видами транспорту).

Таким чином, проявляються співвідношення загального, спеціального та одиничного.

Не дає підстав для припинення наукових дискусій щодо правової природи договору перевезення пасажирів і та обставина, що на рівні теорії цивільного права не існує єдиної позиції щодо «предмету договору».

С.В. Ясечко зазначає, що цивілісти під «предметом договору» розуміють: дії сторін, правовідношення у цілому, матеріальне благо, з приводу якого укладається правочин, дії та матеріальне благо у комплексі, права та обов'язки, об'єкти цивільного права і права, юридичні наслідки, інтерес.

Нею висловлена позиція, що, оскільки предмет є істотною умовою правочину і впливає на визначення факту, моменту укладання та дійсність, то подібна невизначеність у праві ускладнює не лише пошук поняття предмета правочину, а й розуміння його як юридичної категорії [4, с. 104].

Висловлюємо позицію, що автор допустився методологічної помилки. Вона намагалася привести категорію «предмета правочину» (договору) до одного знаменника. Але діалектичний метод дослідження сприяє розумінню множинності об'єктів цивільних прав та цивільних правовідносин, категорій, систем, полісистем, поліаспектності їх взаємодії, що унеможливує їх спрощення чи приведення до єдиної можливої категорії.

В теорії цивільного права таке узагальнення зроблено на рівні родових угруповань, відповідно до чого цивільними правовідносинами визнаються відносини з приводу майнових та особистих немайнових благ.

На рівні «окремого» чи «одиничного» ст. 177 ЦК України (Види об'єктів цивільних прав) розглядає: речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Серед цивілістів існує позиція щодо кон-

солідації предмета договору з об'єктами цивільних прав, передбачених ст. 177 ЦК України, тобто з тим, з приводу чого укладається договір [5, с. 626].

Кожна правова дефініція має властивість опису категорії чи явища шляхом перерахування властивих їм ознак чи містить вказівку на їх властивості.

Так, доктринальне визначення договору перевезення пасажирів та багажу, зазначене в ст. 910 ЦК України, згідно якої за договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його перевезення.

Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідного квитка та багажної квитанції, форми яких встановлюються відповідно до транспортних кодексів (статутів).

Аналіз того чи іншого правового явища не можливий лише на підставі нормативного визначення. Потрібно щонайменше три фактора: розуміння та усвідомлення сутності конкретного правовідношення, особливостей його правового регулювання, чинників, які впливають на його ефективність.

Перевезення пасажирів та багажу є складним правовідношенням, що зумовлене як самою специфікою перевезень пасажирів, так і специфікою технологічних чинників, особливостей різних видів транспорту, що впливають на організацію того чи іншого виду перевезення пасажирів.

Проаналізуємо правову природу та зміст договору перевезення пасажирів та багажу за означеною вище схемою.

Перевезення пасажирів та багажу на залізничному транспорті регламентовані Статутом залізниць України від 6 квітня 1998 р. № 457 [6]. В той же час зазначений Статут не містить серед підстав виникнення правовідносин між перевізником (залізницею) та пасажиром договір.

Лише п. 3 зазначеного Статуту визначає, що його дія поширюється на перевезення залізничним транспортом вантажів, пасажирів, багажу. Не врятує ситуацію і п. 2 Статуту, який закріплює, що ним встановлюються обов'язки, права і відповідальність залізниць, а також підприємств, організацій, установ і громадян, які користуються залізничним транспортом.

Те, що перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом здійснюється на підставі договору доводиться лише здогадуватися, виходячи з положень ст. 910 ЦК України.

На рівні підзаконних актів, зокрема в Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України від 27 грудня 2006 р. [7] теж відсутнє подібне визначення. Лише в п. 1.7 Правил дане визначення договору перевезення багажу і відсутнє таке визначення щодо перевезення пасажирів.

Такий підхід не відповідає як юридичній техніці складання нормативно-правового акту, так і логіці, а також не сприяє захищеності прав пасажирів.

Складається враження, що укладачі Правил більше турбувалися про багаж, ніж про пасажирів, що є неприпустимим в умовах зорієнтованості приватного права на пріоритетність особистих немайнових прав особи, які закріплено в Книзі 2 ЦК України.

Обґрунтування договору як єдиної підстави виникнення правовідносин з перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом та його визначення дане в дисертаційному дослідженні А.О. Мінченко «Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом в Україні» [8].

Так, за авторським визначенням, під договором на перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом необхідно розуміти двосторонній правовий акт, за яким одна сторона (залізничний перевізник) зобов'язується безпечно й своєчасно перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення та надати якісні послуги з перевезення згідно з придбаним проїзним документом, а в разі здавання багажу – доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на його одержання, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його перевезення [8, с. 9].

Авторське визначення базується на вихідних ідеях, запропонованих в працях Г.В. Самойленка, який звернув увагу на необхідність «посилення сфери приватності» у конструкції договорів перевезення пасажирів і необхідності нових підходів у розумінні предмету досліджуваного договору. Предмет договору перевезення пасажирів не має зводитися лише до «переміщення особи у просторі».

Підтримуємо і розвиваємо позицію, що таке переміщення повинне мати свій режим – принаймні, воно повинне бути безпечним (в обов'язок перевізника має ставитись доставка пасажирів до пункту призначення живим та здоровим (в тому числі психічно), у комфортних умовах, які б не принижували людську гідність, та своєчасно (принаймні по можливості)).

Аналіз особливостей правового регулювання перевезень пасажирів іншим видом транспорту (автобусом) дозволяє зробити невтішний висновок. Донині діє Статут автомобільного транспорту УРСР від 27 червня 1969 р. [9], який єдиною підставою для здійснення перевезень передбачає план. В той же час п. 40 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту від 18 лютого 1997 р. [10] регулює, що за договором перевезення пасажирів автобусом перевізник зобов'язується безпечно (курсив власний – С. С.) перевезти пасажирів до пункту призначення, а в разі здавання ним багажу – доставити до пункту призначення багаж та видати його пасажирів або уповноваженій ним особі. Пасажир зобов'язується внести встановлену плату за проїзд, а в разі здавання багажу до багажного відділення – плату за його перевезення.

Найновішому серед українських транспортних статутів та кодексів – Повітряному кодексу України (далі – ПК України) властива відсутність тих вад, на які ми звертали увагу, аналізуючи перевезення іншими видами транспорту. Так, саме в ч. 1 ст. 98 ПК України [11] закріпив, що повітряні перевезення виконуються на підставі договору між авіаперевізником та паса-

жиром або вантажовідправником. І хоча ПК України визначення самого договору перевезення пасажирів повітряним транспортом не дає, прогресивним є значення його як підстави виникнення правовідносин між перевізником та пасажиром. В Правилах повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30 листопада 2012 р., на жаль, таке визначення теж відсутнє [12].

Попри те, варто похвалити творців означених правил, які досить детально описали права та обов'язки перевізника та пасажирів. Але і в цьому випадку має місце певне нівелювання позитиву, зумовлене тим, що це рівень підзаконних нормативно-правових актів, які можуть бути відмінені, що не сприяє захисту прав пасажирів, та не сприяє урегульованості правовідносин з перевезення пасажирів, особливо з погляду на зміст ст. 638 ЦК України, якою закріплено, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом (курсив власний – С. С.) як істотні, або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Тут і зміст цитованої статті теж підлягає певному тлумаченню – що мається на увазі під законом – саме Закон України як вид нормативно-правового акту чи будь-який законний нормативно-правовий акт?

Повертаючись до правової природи договору перевезення пасажирів, варто відзначити позицію Г.В. Самойленка, який за критерієм поділу договірних зобов'язань на типи визначив, що об'єктом цивільного правовідношення з перевезення пасажирів є тран-

спортна послуга – вид дій, результат яких невіддільний від діяльності виконавця, проте корисний ефект яких залишається у одержувача. Такий підхід є усталеним у вітчизняній доктрині цивільного права. Автором зазначено, що випущений з кола уваги основний критерій – те, заради чого це перевезення здійснюється. Підтримуємо його позицію, що коли змістом договору перевезення пасажирів є доставляння пасажирів до місця призначення, поза увагою залишається критерій, який важливий для пасажирів як людини, якій притаманна наявність особистих немайнових прав фізичної особи, такі як безпека, комфорт, своєчасність прибуття до пункту призначення [13, с. 129].

Висновки. Полісемічний аналіз договору перевезення пасажирів різними видами транспорту виявив прогалини як на рівні єдиного концептуального теоретичного підходу до сутності та правової природи договору перевезення пасажирів, так і на рівні правового регулювання у позитивному праві, що потребує подальшого наукового осмислення сутності перевезень пасажирів взагалі та окремими видами транспорту зокрема, а також відповідного рівня їх регулювання.

Договір перевезення багажу є супутнім, хоч і самостійним за своїм предметом, договором відносно до основного договору перевезення пасажирів і не містить особливих дискусійних питань у визначенні його правової природи.

Основна спрямованість регулятивного впливу має виходити з того, що окрім зобов'язання з доставки пасажирів до місця призначення, до обов'язків перевізника має входити забезпечення безпеки, комфорту, своєчасності доставки пасажирів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.М. Нечипуренко ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2008. – 194 с.
2. Самойленко Г.В. До питання правової природи договору перевезення пасажирів / Г.В. Самойленко // Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Транспортне право в XXI столітті (Київ, НАУ, 21 лютого 2013 р. – К., 2013. – С. 424–427.
3. Самойленко Г.В. Становлення інституту договірних регулювань перевезення пасажирів / Г.В. Самойленко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О.А. Пушкіна (30 травня 2015 р.). – Х., 2015. – С. 214–217.
4. Ясечко С.В. Проблема визначення предмета правочину / С.В. Ясечко // Право України – 2015. – № 1. – С. 99–107.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – видання третє перероблене та доповнене. – Х. : ТОВ «Одісей», 2007. – 1200 с.
6. Статут залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>.
7. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку від 27 грудня 2006 р. № 1196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07>.
8. Мінченко А.О. Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.О. Мінченко. – К., 2011. – 218 с.
9. Статут автомобільного транспорту УРСР : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 27 червня 1969 р. № 401 // ЗП УРСР. – 1969. – № 7. – Ст.88.
10. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту : Постанова Кабінету Міністрів України № 176 від 18 лютого 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/176-97-%D0%BF>.
11. Повітряний кодекс України : Кодекс від 19 травня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 48–49. – Ст. 536.
12. Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу : Наказ Міністерства інфраструктури України від 30 листопада 2012 р. № 735 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12/page>.
13. Самойленко Г.В. Поняття та сутність правовідносин з перевезення пасажирів / Г.В. Самойленко // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дванадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 р.) : у 4-х част. – Ч. 2. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 128–130.